

HOCA AHMED-I YESEVÎ'NİN TÜRK-İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ VE TASAVVUFİ ŞAHSİYETİ (*)

Prof. Dr. Osman TÜRER

Son derece isabetli bir kararla, T.C. Başbakanlığı tarafından 1993 yılının "*Hoca Ahmed Yesevî Yılı*" ilân edilmesi sebebiyle, yurt çapında Yesevî ile ilgili birçok sempozyum, panel, konferans, ilmi toplantı vb. yapıldı; çeşitli kitap ve makaleler neşredildi. Böylece, Türk kültür tarihinde çok mühim bir yere sahip olmasına rağmen, yakın zamana kadar neredeyse tümüyle unutulmuş olan H. A. Yesevî, dini, tasavvufî, edebî, tarihî vb. açılardan Anadolu insanına tanıtılmaya çalışıldı.

Biz de bu tebliğimizde Yesevî'nin tasavvufî şahsiyetini ele alarak, O'nun Türk-İslâm tarihinde işgal ettiği yeri ve yaptığı etkilerle, tasavvufî şahsiyetini kısaca izah etmeye çalışacağız.

Kabul etmek gerekir ki, H. A. Yesevî'nin ilim ve maneviyat yönünden yetişmesini, büyük bir müşşid-i kâmil olmasını ve Türk-İslâm dünyasında asırlarca süren bir saygınlık ve şöhrete kavuşmasını sağlayan en önemli kaynak, O'nun çocukluğundan vefatına kadar ruh ve gönül dünyasını besleyip şekillendiren Tasavvuf kültürüdür. Bir başka ifadeyle, Yesevî'nin en önemli vasfı, büyük bir sūfî, dirayetli bir müşşid ve Yeseviyye gibi meşhur bir tarikatın piri olmasıdır. Bu özelliğinden dolayıdır ki, Orta Asya Türk dünyasında

(*) Bu makale, Erzurum İl Kültür Müdürlüğü'nce, 18.11.1993 tarihinde Erzurum'da düzenlenen "Çeşitli Yönleriyle Hoca Ahmed Yesevî" konulu sempozyumda sunulan tebliğin metnidir.

"Pir-i Türkistan", "Hazret-i Türkistan" gibi lâkablarla şöhet bulmuştur.

Yesevî'nin yetişme dönemi :

Yesevî, bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti'nin güneyindeki Çimkent şehri yakınlarında bulunan Sayram kasabasında ehl-i tasavvuf bir allenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Sayram, Yesevî'nin küçük yaşlarda gelip, hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Yesi (bugünkü Türkistan) şehrine 20 km. uzaklıkta bir kasabadır.12 Yesevî'nin babası Şeyh İbrahim, âlim ve sûfi bir zat olup, Hz. Ali (k.v.) neslindedir. Yesevî ilk eğitimini babasından almıştır. Yedi yaşında iken babası âhirete intikal edince, kaynakların belirttiklerine göre O'nun manevî eğitimini, sahâbeden bir zat olan Arslan Baba üstlenmiş ve manevî babası olmuştur. Rivayetlere göre, Arslan Baba dörtüyz yıl kadar yaşamış bir zattır. Yesi'ye gelerek, henüz küçük bir çocuk olan Ahmed'i bulması ve Hz. Muhammed (s.a.v.) 'in kendisine emanet ettiği hurmayı, sahibi olan Ahmed'e vermesi, terbiyesiyle meşgul olup irşad etmesi manevî bir işarete dayanmaktaydı. Yesevî yirmi yıl kadar Arslan Baba'nın hususi irşad ve terbiyesi altında yetiştikten sonra, mürşidi'nin vefatı üzerine, onun tavsiyesine uyarak, 27 yaşında iken, zamanın en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Buhara'ya gitmiştir. Orada, devrin en önde gelen alim ve mutasavvıflarından Şeyh Yusuf-ı Hemedani'ye intisab ederek, irşad ve terbiyesi altına girer. Şeyh Hemedani, İran asıllı olmakla beraber, Sünnî itikada sıkı sıkıya bağlı, Hanefî mezhebini benimsemiş bir zat olup, ömrünü Allah yoluna adayan büyük bir mürşiddir. İslam'a hizmet için Buhara, Semerkand, Merv, Herat gibi şehirlerde dolaşarak halkı irşada çalışmakta, onlara İslâm'ın esaslarını öğretmekte, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve sahabe-i kırâmın

yolundan ayrılmamalarını tavsiye etmektedir. Bu arada kendi müridlerinin nefis terbiyesi ve manevî eğitimleriyle de ilgileniyordu. İşte H. A. Yesevî, olgunluk devresini, Şeyh Yusuf-ı Hemedanî gibi kâmil bir zatın yanında, devrin tüm dîni ilimlerini tahsil ederek ve tasavvufun inceliklerini öğrenerek geçirmiştir. Kısa zamanda seyrü sülûkunda ilerleyerek, şeyhinin takdir ve teveccühüne mazhar olmuş, nihayet tarikat icazeti alarak, önde gelen halifeleri arasında yer almıştır. Hemedanî'nin vefatından sonra da bir müddet Buhara'da kalan Yesevî, 1160 yılında şeyhinin makamında üçüncü halef olarak bir süre irşad vazifesini üstlenir. Ancak bu makamda fazla kalmaz; vaktiyle mürşidi Hemedanî'nin verdiği bir işarete binaen makamını Şeyh Abdühâlık-ı Gucdüvânî'ye bırakarak, Buhara'dan ayrılıp, kendi memleketi olan Yesi'ye döner ve kurduğu tekke de irşada başlar. Artık Yesevî'nin irşad hayatında yeni bir dönem başlamıştır. 1166 yılında vefatına kadar burada irşad faaliyetlerini sürdürür. Kabri üzerinde Timur tarafından yaptırılan muhteşem türbe hâlâ ayakta olup, Orta Asya'nın en önemli ziyaret yerlerinden biri durumundadır.

Yesevî'nin Türk-İslâm Tarihindeki Yeri :

A. Yesevî'nin Yesi'de tarikatını kurup, özellikle bölgenin Türk toplumlarına yönelik olarak şuurlu bir tebliğ ve irşad faaliyeti yürütmüş olması, tarihin akışına dikkatle bakıldığında görülüyor ki, hakikaten Türk dünyasının istikbaldeki din, dil ve kültür hayatının ve milli kimliğinin şekillenmesi açısından en önemli sosyo-dinî hadiselerden birisidir. Yesevî, Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu olarak, Türkler'in istikbalini aydınlatan ve onların sağlam bir itikadla ebediyete kadar İslâm'ın hizmetkârlığını yapmalarında manevî rehberlik yapan bir meş'ale olmuştur. Yesevî'nin Türk-İslâm tarihinde işgal ettiği bu önemli mevki şu sebeplerden ileri gelir :

1- A. Yesevî, Orta Asya Türkleri'nin hızlı bir şekilde İslâm'ı kabul edip, ruhlarına sindirmelerinde çok büyük rol oynamıştır. Çünkü, her ne kadar Türkler'in İslâm'ı kitlesel olarak ve resmen kabulü, Sultan Satuk Buğra Han'ın müslüman olup devletin dininin de İslâm olduğunu ilân ettiği 940 yılından itibaren olmuşsa da, Yesevî'nin yaşadığı XII. asra gelindiğinde Türkler'in büyük çoğunluğu halâ müslüman değildi. Hatta müslüman olan Türkler'le müslüman olmayanlar arasında şiddetli savaşlar cereyan ediyor, müslüman olanlar diğerlerini kâfir olarak görüyorlardı. İşte, Karahan hükümdarının resmen İslâm'ı kabul etmesine rağmen, İslâm'ın Türkler arasında yayılmasını gerçek anlamda sağlayan, H. A. Yesevî ve ona bağlı kişilerin tebliğ ve irşada yönelik mücadeleleri olmuştur. Sonraki dönemlerde de yine Yesevî yolundan gidenler aynı görevi ifa edegelmışlerdir. Yesevî'nin, mürşidleri Arslan Baba ve Yusuf-ı Hemedanî'den almış olduğu feyiz ve elde ettiği zahir ve batin ilimleri neticesinde, kendi doğup büyüdüğü ve Oğuz Devletinin pâyitahtı, yani Türk dünyasının merkezi olan Yesi'de tarikatını kurup, Türkler'e yönelik metotlarla ve arı duru Türk lisanıyla, tasavvufî boyaya boyanmış İslâm inanc, ahlâk ve kültürünü tebliğ başlaması, Türk toplumları nezdinde O'nu bir cazibe merkezi haline getirmiş, böylece Türkler arasında İslâmiyet hızla yayılıp benimsenmeye başlamıştır. Nitekim, dinî, tasavvufî hakikatleri Türkçe ile anlatan ve sade bir Türkçe ile "hikmet" ler söyleyen Yesevî'nin dergâhında, çeşitli bölgelerden gelen yüzlerce, binlerce, hatta bir rivayete göre yüz bine yakın insan yetişmiş ve bu insanlar yine Yesevî'nin işaretleriyle Türk dünyasının dört bir yanına dağılarak tebliğ ve irşad faaliyetine devam etmişlerdir. Ayrıca bu insanlar, önceden müslüman olup da, İslâm'ı yeterince bilmeyen Türkler'e de İslâm'ı öğreterek, onun kökleşmesine hizmet etmişlerdir. Yesevî'nin başlattığı bu müslümanlaştırma faaliyeti zamanla Orta Asya, Kafkaslar, Anadolu ve Balkanlar'a kadar çok

geniş bir bölgeye yayılmıştır. Bugün gerek Orta Asya ve Kafkaslar'da, gerekse Balkanlar'da İslâm'ın hâlâ varlığını korumasında en büyük payın sûfî tarîkâtlara ait olduğu düşünülürse, başlangıçta Yesevî ekolünün temsil ettiği tasavvufî akımların Türk-İslâm tarihindeki etkin rolü ve önemi açıkça kendini gösterir.

2- Üzerinde durulması gereken bir başka önemli hadise de şudur : H.A. Yesevî'nin faaliyetleri sayesinde Türkler, İslâm dünyasında ve özellikle Orta Asya'da bulunan bir takım batıl mezheb ve düşüncelerin tesirinden korunarak, Ehl-i Sünnet itikadına bağlı bir İslâmî geleneği benimsemişlerdir. Yesevî, dinî, itikadî ve şikrî şahsiyetini esas itibarıyla, Yusuf-ı Hemedanî gibi ilm ve fazilette, zühd ve tavâda örnek, sünni itikada ve şer'î kurallara sıkı sıkıya bağlı bir mürşid-i kâmilin tedris ve terbiyesi altında teşekkül ettirmiştir. Onun için, mürşidi gibi kendisi de kurmuş olduğu Yeseviyye tarikatını, Sünni akideye, şer'î kurallara ve sünnet-i seniyyeye tam bir bağlılık esası üzerine bina etmiştir. "*Divan-ı Hikmet*" e bakıldığında, müridanını ve insanları daima bu temel esaslara bağlı kalmaya çağırdığı görülür. Dolayısıyla, Yesevî dergâhından feyz alan yüzlerce, binlerce insanın tebliğ ve irşad faaliyeti sayesinde İslâm'ı tanıyan Türk toplumlari o günden bugüne büyük bir çoğunlukla Sünni itikada ve sünnet-i seniyyeye bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Elbette bunda, Yesevilğin yanı sıra, yine Ehl-i Sünnet çizgisinde devam eden Nakşbendiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye vb. tarikatlarla, onların yetiştirdiği büyük zatların da pek çok rolü olmuştur. Özellikle Yesevî ve onun yetiştirdiği insanların büyük gayreti sayesinde Türk dünyası Şii ve Batını inanç sistemlerinin hakimiyeti altına girmekten korunmuştur. Hatta diyebiliriz ki, Yesevî ile başlayarak, Türkler arasında artarak devam eden tasavvufî karakterli dinî hayat sayesinde, tasavvuftan arındırılmış bir resmî-sünni İslâm düşüncesine göre çok daha sırrî ve mistik özellik taşıyan Şii ve batını

akımlar, Sünnî itikada bağlı Türkler arasında pek yayılma fırsatı bulamamıştır. Çünkü tasavvuf düşüncesi İslâm'ın mistik ve batını vechesini temsil eden ve zâhîrle bâtını bütünüleştiren bir hayat ve düşünce sistemidir. Türkler arasında Yesevî ile bariz bir şekilde başlayan tasavvufî gelenek, asırlarca devam etmiş ve müslüman Türk toplumlarının dinî hayatı daîma tasavvufî içiçe olagelmıştır. Şu halde Türk dinî ve millî kültürünün temelinde tasavvufu ve Yesevî'yi görmekteyiz.

3- Hoca A. Yesevî'nin asla unutulmaması gereken bir başka önemli özelliği de Türk dilinin gelişmesindeki tarihî rolüdür. O, zamanında Arapça ile Farsça'nın ilim ve edebiyat dili olmasına ve kendisinin de bu dilleri çok iyi bilmesine rağmen, Yesî'deki irşad faaliyetlerinde Türkçe kullanmayı özellikle tercih etmiştir. Çünkü onun üstlendiği tarihî misyon, İslâm'ı henüz tanımayan veya yeterince ruhuna sindirememiş olan Türkler'i İslâm'la kucaklaştırmaktı. Kaldı ki O'nun hitabettiği Türk toplumları Arapça ve Farsçayı bilmiyorlardı. Onun için Yesevî hitabettiği toplumun kolaylıkla anlayabileceği sade halk Türkçe'sini kullanmış, insanlara onunla konuşmuş ve "hikmet"lerini o dille söylemiştir. Yesevî'nin bu derece sevilip sayılmasının ve asırlarca hayırla anılmasının en önemli sebeplerinden biri de, herkesin kolayca anlayıp, severek okuduğu sade bir Türkçe kullanmış olmasıdır. O'nun açmış olduğu bu çığır, kendisinden sonra da devam ettirilmiş ve böylece Türkçe'nin de bir edebiyat dili olduğu isbatlanmıştır. Anadolu'da gelişen tasavvufî halk edebiyatının da temelinde yine Yesevî'yi görmekteyiz. O'nun bu konuda Anadolu'daki en meşhur takipçisi, hiç şüphesiz Yunus Emre'dir. Yunus, Yesevî'nin yolunu izlemekle kalmamış, O'nu neredeyse gölgede bırakmış bir mutasavvıf şairdir. Yunus'tan sonra, Hacı Bayram-ı Veli, Eşrefoğlu Rûmî, Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî, Niyazi-i Mısırî ve daha nice sûfî şairler,

Anadolu'da aynı geleneği devam ettirmişlerdir. Kısaca diyebiliriz ki, H. A. Yesevî öзде ve ruhta ne kadar İslâmî ise, şekilde ve dilde de o derece millî bir kimliğe sahiptir.

4- Yesevî'nin Türk-İslâm tarihindeki öneminin bir başka sebebi de, O'nun Türkler'in İslâm'la tanışmaya başlamasından sonra, ilk defa Türkler arasında müstaklî bir tarikat kurmuş ve bu tarikat vasıtasıyla asırlarca Türk insanının ruh ve gönül dünyasında müsbet tesir icra etmiş olmasıdır. Nitekim, kendisinden önce Türkler arasında faaliyet gösteren tasavvuf erbabından hiç biri, kendilerinden sonra da yaşayıp devam edebilecek güçlü bir tarikat kurmayı başaramamıştır. Halbuki Yesevî'nin kurmuş olduğu tarikat, kendisinden sonra da İslâm'ın özüne uygun bir tasavvuf anlayışının asırlarca Türk dünyasının dinî düşüncesine hakim olmasına vesile olmuştur. Yeseviyye tarikatı zamanla Türkistan topraklarının dışına taşarak, Kafkasya, Anadolu ve Balkanlar'a kadar uzanmıştır. Anadolu'nun müslümanlaştırılmasında ve Osmanlı devletinin kuruluşunda en büyük paya sahip olan alp-erenler ve gazi dervişlerin ruh kaynağı Yeseviyye'ye dayanır. Osmanlı döneminde özellikle Yeniçeri ordusu üzerinde çok büyük bir manevî otoriteye sahip olan Hacı Bektaş-ı Veli'yi hususiyile Anadolu'ya gönderen zat H. A. Yesevî'dir. Tasavvufî halk şiirinin Anadolu'daki ve belki de dünyadaki en büyük üstadı Yunus Emre'nin silsilesi, Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk vasıtasıyla Yesevî'ye dayanır. Avrupa'nın doğusuna İslâm'ın nurunu ilk ulaştıran zat, bu misyonla o bölgeye özel olarak gönderilen Sarı Saltuk adındaki meşhur Yesevî dervişidir. Evliyâ Çelebi'nin "Seyahatname" sinde, Anadolu ve Balkanlarda 10'dan fazla Yesevî büyüğünün tekke ve türbesinden bahsedilmektedir.

Bütûn bunlar Yesevî'nin kurduğu tarikatın ve yetiştirdiği insanların Türk-İslâm dünyasındaki tesirinin hangi boyutlarda

olduğunu göstermektedir. Buna ilaveten, Yeseviyye tarikatının, Kübreviyye, Bektaşîyye ve Nakşbendîyye gibi, zaman içinde etkileri çok geniş bölgelere yayılan ve hatta neredeyse Yeseviyye'yi adeta unutturan büyük tarikatları bağrından çıkarmış olduğu da göz önüne alındığında, Yesevî'nin Türk kültür ve düşünce hayatında işgal ettiği önemli mevki çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Tasavvufî şahsiyeti :

Tesiri böylesine asırlara uzanan Hoca Ahmed-i Yesevî kimdi, nasıl bir şahsiyete sahipti ve ne yaptı da bu derece etkili olabilirdi? Bu sorunun cevabı, O'nun çevresine ve topluma akseden yönleriyle yukarıda verilmiş durumdadır. Ancak bu sorunun cevabı olarak, Yesevî'nin bizzat kendi şahsiyeti, onun tasavvuf ve hayat anlayışı ile ilgili söylenmesi gereken hususlar da vardır.

Her şeyden önce Yesevî'nin büyüklüğü, İslâm inancını ve tasavvuf düşüncesini son derece iyi kavramış ve kendine maletmiş büyük bir mutasavvıf ve gerçek anlamda kâmil bir mürid olmasından kaynaklanmaktadır. O, tasavvufî bir neşve içerisinde kulluğun, ihlâs ve takvânın zirvesine ulaşmış, seyrü sülûk mertebelerini aşmış, şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat mertebelerini katetmiş, zahır ve bâtın ilimlerine vakıf, gerçek bir Hak dostu ve gönüller fetheden büyük bir velidir. O'nu yücelten temel hasletler bunlardır.

Yesevî, Ehl-i Sünnet inancına bağlılığı esas alan, şeriatla bağlılıktan taviz vermeyen, sünnet-i seniyyeye dört elle sarılan, mazbut, muhakemeli, aşırılıklardan uzak, hayatın ve toplumun gerçeklerini asla göz ardı etmeyen ve dünya-ahiret dengesine riayet eden bir tasavvuf ve tarikat anlayışına sahiptir. Şeriat'a bağlılıkta,

"bir vakit namaz kılmayanın domuzdan farkı olmayacağını"¹ söyleyecek kadar hassas davranmış ve "şeriat" la "tarikat" ı en iyi şekilde telif etmiştir. Bu özelliğinden dolayı, O'nun başlatmış olduğu dini-tasavvufî yayılma sayesinde, Türkiistan'da ve diğer Türk bölgelerinde, o dönem açısından müsbet veya menfi her türlü fikri-itikadi cereyanın gelişip yayılmasına müsait durumda olan Türk toplumlarında, İslâm'dan ve gerçek tasavvuftan büyük çapta uzaklaşmış olan Kızılbaşlık, Kalenderilik, Haydarilik, Saltuklar ve Baraklar gibi, yanlış yorumlanmış bir "melâmet" anlayışına dayanan akımlar yayılma fırsatı bulamamıştır.

Yesevî, tasavvufî hayattan, asla pasif ve körü körüne bir itaatın gerektirdiği şuursuz, uyuşuk ve dünyadan kaçan bir tevekkülü anlamamıştır. Aksine o, insanların itidal yolunu tutmalarını, çeşitli temayüllerini kontrollü ve verimli hale getirmek suretiyle, toplumun ihtiyaç duyduğu sahalarda insanlara faydalı olmayı, kendi el emeği, alın teri ile kazanıp geçinmeyi, başkalarını kollayıp gözetmeyi, ve çalışıp çabalamayı; bütün bunları yaparken de, hiçbir zaman kulluğun unutulup, gönlün dünyaya takılıp kalmamasını öngören, aktif ve dinamik bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Bizzat kendi eliyle yaptığı ağaç kaşık ve keçeleri satarak geçimini temin etmesi ve kendisine verilen hediyeleri fakir-fukarâya dağıtması da bunun açık bir göstergesidir.

"Fakr-nâme" adlı eserde yer alan, Yesevî'nin şeyhın özelliğinden bahsederken sarfettiği şu sözler gerçekten çok anlamlıdır : "Şeyh odur ki, bağış alsın, hak edenlere, garip ve biçarelere vere. Eğer bağış alıp kendisi yese, murdar et yemiş gibi ola. Eğer böyle bir bağışla elbise yapıp giyse, o elbise yıpranana kadar geçen sürece, Hak Teâlâ onu

¹ Ahmed-i Yesevî, Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Hazırlayan : Prof. Dr. Kemal Eraslan, Ank., 1991, s. 29-30.

cehennemde türlü azaba giriftâr kula. Ve eğer öyle şeyhe her kim itikad kılrsa, büyük günaha girecek. Öyle şeyhler lânetlidir. Onun fitnesi Deccal'dan beter; şeriatıta, tarikatta, hakıkatta, ma'rifette mürteddir. Ey tâlib, eğer Hakk'î taleb eyleyip bulayım desen, öyle pîre el ver ki, şeriatıta ârif-i billâh ola, tarikatta vâkıf-ı esrâr ola, hakıkatta kâmilli mükemmil ola, ma'rifette deryâ-yı umman ola. Öyle pîre el ver ki, yolunun sonu saâdet olsun. Eğer mürid şeriat ilmini bilmeseyse, şeyhi şeriat ilmini ona öğretmeli. Eğer tarikatta hâl-i vâkı'a peydâ olsa, şeyhi tarikat ilmi ile yola salmalı ve hakikat sırrından müride yol göstermeli, ma'rifette cezbe-i Hakk peyda kılmalı."²

Yine aynı eserde yer alan, Yesevî'nin zamanla zuhur edecek olan sahte şeyhler hakkında söylediği şu sözler de. O'nun şeyhlik vazifesi üzerinde ne kadar hassas davrandığını ve bu hususa büyük bir isabetle insanların dikkâtini çektiğini göstermektedir. Diyor ki Yesevî : "Bizden sonra âhir zaman yakın olduğunda, öyle meşâyihler peyda olacak ki, İblis aleyhi'l-la'ne onlardan ders alacak ve bütün halk onlara muhib olacak ve müridlerini sayıp bitiremeyecekler. O şeyhler ki, gözlerini müridlerinden alacakları hediyelere dikecek ve canını küfür ve dalâletten ayırmayacak ve ehl-i bîd'atı tyl görecek ve ehl-i sünneti kötü görecek ve ilm-i şeriat ile amel eylemeyecekler ve nâmahremlere göz atacaklar ve haram işleyip, sonra da Allah Teâlâ'nın rahmetini ümid edecek, meşayihler işini hakir görecek, müridleri red olacak, özleri mürted olacak ve yine yalvar-yakar olup, müridlerinin kapısına düşecekler. O halde müridlerden bağış talep edip alacaklar. Eğer müridleri nezir (adak) ve bağış vermese, çıkışacaklar : "*Vah, yazıklar olsun, ben senden bizârım, Allah da senden bizâr!*" diyecekler."³

² Resul-Muhammed Aşurbeyoğlu, "Yesevî'nin "Fakr-nâme" Risâlesi", Türk Yurtları, c. II, sayı : 6, s. 24.

³ Aynı yer.

Yesevî'ye göre şeyhlik, son derece önemli ve mes'ûliyetli bir makamdır. O makama erişmek de kolay bir iş değildir. Şeyhliğin temel şartlarının "*ilm-i dîn ü yakîn, hülm-i mübîn, sabr-ı cemil, rızâ-yı Celil, ihlâs-ı Halil ve kurb-ı Celil*" olduğunu belirten Yesevî, "*Yetmiş ilim bilmeden, yetmiş makam geçmeden şeyhlik ve muktedâlik mukarrar olmaz.*" demektedir⁴.

Yesevî, nasıl ki kendisi dînî ilimleri tahsil etmekle beraber tasavvuf yoluna girmiş ve Arslan Baba ve Yûsuf-ı Hemedânî adındaki mürşidlerin tasavvufî terbiyesi altında "*seyrû sülûk*" ün bütün mertebelerini katederek "*kemâl*" derecesine ulaşmışsa; diğer insanların da tasavvufî anlamda ruh eğitimi ve nefis terbiyesinden geçerek birer "*derviş*" olmalarını arzu etmektedir. Ancak dervişliğin kolayca gerçekleşmediğini bilen Yesevî, derviş tipi insanların yetişmesini, hem zaman ve zeminin müsait olmasına, hem de onları yetiştirecek mürşidlerin mevcudiyetine bağlar. Bu hususta der ki: "*Mübtedilerin murûru, mutavassıtların sudûru ve müntehilerin zuhûru şu dört esasa bağlıdır: 1- Mekân, 2- Zaman, 3- İhvân, 4- Rabt-ı Sultan*"⁵.

Yesevî'nin tasavvufî eğitim konusunda, şeriata bağlılık esası üzerinde hassasiyetle durduğunu görmekteyiz. O'na göre şeriati bilmek ve yaşamak her şeyden önce gelir. Şeriatsız tarikat olmayacağı gibi, tarikat eğitiminin bir başka şartı da "*siyasetli mürşid*" dir :

⁴ el-Hazîni, Cevâhiru'l-Ebrâr Min Emvâci'l-Bihâr, I. Ü. Ktp., TY., No : 3893, s. 116-117'den naklen Doç. Dr. İrfan Gündüz, "Ahmed-i Yesevî'nin Tarikat ve İrşad Anlayışı", İlim ve Sanat, Sayı : 35-36 (Temmuz 1993), s. 6-9.

⁵ el-Hazîni, Cevâhiru'l-Ebrâr Min Emvâci'l-Bihâr, s. 116-117'den naklen, İrfan Gündüz, a.g. mak.

"Tarikata şerîatsız girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş.
İşbu yolu pîrsiz davâ kılanları
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş."

Tarikata siyasetli mürşid gerek
O mürşide ülkadlı mürid gerek
Hizmet kılıp pîr rızâsın bulmak gerek
Böyle âşık Hak'tan nasib alır imiş."⁶

Dervişliğin bir başka şartı da, gönlü dünyaya bağlamamaktır. Fani dünyaya bağlanıp, Hakk'ı unutan kimseye Allah hakiki imanı nasib etmez :

"Şeksiz bilin bu dünya, bütün halktan geçer ya
İnanma sen malına, bir gün elden gider ya

Ata, ana, kardeşler nere gitti fikir kıl
Dört ayaklı tahta at, bir gün sana yeter ya

Dünya için gam yeme. Hak'tan başkayı deme
Kişi malını yeme, sırat üzre tutar ya"⁷

"Dünya tepmeden raks u semâ' kılan câhil,
Hak yâdını bir an demez, yürür gâfil
Dervişim der, dünyaya doğru gönlü mâyül
Kendinden geçmeden raks u semâ' kılmak hatâ
Sübhân Rabbim ona kılmaz iman atâ"⁸

⁶ Ahmed-i Yesevî, a.g.e., Ank., 1983, s. 223.

⁷ A.g.e., s. 317.

Yesevî, gerek sohbetlerinde, gerekse söylediği "hikmet" lerinde insanları daima dünyevî ve maddî kayıtlardan kurtarıp, gönüllerini Hakk'a bağlamaya çağırmıştır. Hikmet'lerinin Hakk'ın buyruklarından ve Kur'an'ın manalarından farklı bir şey ihtiva etmediğini de şu beyitlerle ifade etmektedir :

*"Benim hikmet'lerim alemde destân
Ruhum gelse kılar sohbeti bostân*

*Benüm Hikmet'lerim fermân-ı Sübhân
Okuyup anlasan, manâ-yı Kur'ân*

*Benüm Hikmet'lerim âlemde sultân
Kılar lahzada çölü gülîstân"⁹*

Yesevî, derin tefekkür, tam bir kulluk şuuru, Hak Teâlâ'ya mutlak inkıyâd ve Hak için halka hizmet gibi temel prensipler üzerine inşa ettiği tasavvufî anlayış ve şahsiyetini, kurmuş olduğu tarikatına da yansıtmıştır. Tarikatının "ahkâmı" ve "vacibleri" olarak ortaya koyduğu aşağıdaki prensipler, bunu açık olarak göstermektedir :

Yeseviyye'nin ahkâmı şunlardır : "Ma'rifet-i Hakk, sehâvet-i mutlak, sıdk-ı muhakkak, yakîn-i müstağrak, tevekkül-i rızk-ı muallak ve tefekkür-i müdakkak."

Vacibleri ise şunlardır : "Taleb-i sahib-i kemâl ve takarrüb-i Zül-Celâl, sevk-i visâl-i Lâ-Yezâl, havf-i Mâlik-i bî zevâl, recâ fi külli ahvâl, zikr-i ale'd-devâm ve fikr-i tevessül-i Hayy-i Müte'âl."¹⁰

⁸ A.g.e., Ank., 1991, s. 117.

⁹ A.g.e., s. 271.

¹⁰ Hazîni a.g.e., 108-109'dan naklen İrfan Gündüz, a.g. mak.

Yesevî'nin geniş çaplı bir araştırma yapılarak çeşitli yönleriyle ve detaylı olarak ele alınması gereken tasavvufî şahsiyeti hakkında, verilen bu bilgiler az da olsa bir fikir vermektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Yesevî'yi bu derece önemli kılan ve asırlara taşan bir testir icra etmesini sağlayan, O'nun dîni ve tasavvufî şahsiyetinden başka bir şey değildir.

Yesevî bu şahsiyetiyle, asırlardır Türk dünyasının gönlünde öylesine yer etmiştir ki, özellikle Orta Asya'da İslâm ve tasavvuf geleneği O'nun şahsiyetiyle adeta bütünleşmiş gibidir. Türkler arasında pek yaygın olan ve sade bir Türkçe ile elif-bâ, namaz duaları, iman ve İslâm'ın şartlarını anlatan "*Şerâttü'l-İslâm*" (Kazan, 1901) adlı ilmihal kitabında, "*Kimin silsilesindensin?*" sorusuna, "*Hoca Ahmed-i Yesevî silsilesindenim.*" şeklinde cevap verilmesinin istenmesi¹¹ de bunun bir göstergesidir. Bu hususa şahitlik eden bir başka örnek de, son yıllarda Türkmenistan'da yayınlanan bir kitabın, "*Medine'de Muhammed, Türkistan'da Hoca Ahmed*" ismini taşımasıdır.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Hoca Ahmed-i Yesevî güçlü dîni-tasavvufî şahsiyeti, İslâm dinine ve sünnet-i seniyyeye sarsılmaz bağlılığı, kalben seyrü sülûkün merhalelerini katedip vuslat-ı ilâhiye doğru yol alırken, bedenen çalışıp-çabalamayı, insanlara yardım ve hizmet etmeyi ve "*elî kârda, gönülü Yar'da*" anlayışıyla dünya-ahiret dengesini gözetken aktif ve dinamik bir tasavvuf anlayışına sahip oluşu, halkı eğitime ve insan yetiştirmedeki müstesna kabiliyeti ve gönlünde yaşattığı Allah aşkı ve insan sevgisi ile, Türk-İslâm dünyasının istikbalinde çok mühim tesirler icra etmiş olan büyük bir

¹¹ Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 2, Bursa, 1993, s. 44.

şahsiyettir. O'nun gerek şahsiyeti ve gerekse tarikatı vasıtasıyla Türkistan'da tutuşturduğu İslâm ve tasavvuf meş'alesi, kısa sürede bütün Türk toplumlarının ruhunu aydınlatmış, yolunu ıstıtmıştır. Zamanla çeşitli tasavvuf uluları ve tarikatlar vasıtasıyla elden ele, nesilden nesile büyük bir coşkuyla günümüze kadar taşınan bu meş'ale, Türkistan'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan çok geniş bir bölgede Türk insanının yolunu tayin etmiştir. Anadolu'nun Türk'leşip müslümanlaşmasından, Osmanlı devletinin kurulup gelişmesine ve üç kıtaya hükmederek asırlarca ayakta durmasına, bu arada Türk-İslâm dünyasında sünnî İslâm'ın daima hakim olagelmesine varıncaya kadar, Yesevî'nin ve O'nun temsil ettiği tasavvuf kültür ve düşüncesinin çok büyük tesir icra ettiği bir gerçektir.

Ancak kabul etmek gerekir ki, günümüz Türk dünyası ne Yesevî'yi ne de O'nun düşüncesini ve hayat felsefesini yeterince tanımaktadır. Bugünün Türk nesli ne yazık ki Yesevî'nin temsil ettiği ruh ve düşünce yapısından çok uzaklarda kalmış, veyahut bırakılmıştır. Toplum olarak çeşitli buhran ve sıkıntıların içerisinde bocalayıp duruşumuzun asıl sebebini, işte bu ruh kökümüzden ve kültür kaynağımızdan uzak oluşumuzda aramak gerekir.

Eğer Türk-İslâm dünyası olarak mutlu ve müreffeh bir hayat düzeyine ulaşmayı arzu ediyorsak, insanlarımızı, sevginin, imanın, çalışmanın, fedâkârlığın, kardeşliğin, birlik ve beraberliğin sembolü olan Yesevî kültürü ve düşüncesiyle tekrar buluşturmaktan başka çare yoktur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akkuş, Dr. Mehmet, "*Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslâmlaşmada Rolü*", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf içinde, Seha Neşriyat, İst., 1991, s. 133-142.
- Altıntaş, Prof. Dr. Hayrani, "*Ahmed Yesevî Düşüncesinin Kur'ânî Kaynakları*" Türk Dili, sayı : 504 (Aralık 1993), s. 606-610.
- Aşurbeyoğlu, Resul-Muhammed, "*Yesevî'nin "Fakrâme" Risâlesi*", Türk Yurtları, c. 2, sayı : 6, s. 22-28.
- Bennigsen, Alexandre (Lemercier - Quelquejay, C. ile birlikte), Sûfi ve Komiser Rusya'da İslâm Tarikatları, Trc.: Yrd. Doç. Dr. Osman Türer, Akçağ Yay., Ankara, 1988.
- Barkan, Ömer Lütfi, "*İstîlâ Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*", Vakıflar Dergisi, c. II (1942), s. 279-384.
- Bice, Dr. Hayati, "*Dünya Türklüğünün Önderi*", Türk Yurtları, c. 2, sayı : 6, s. 3-9.
- Bice, Dr. Hayati, "*Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevî Yılına Dair - Namık Kemal Zeybek ile Röportaj*", Türk Yurtları, c. 2, sayı : 6, s. 40-45.
- Cebecioğlu, Yrd. Doç. Dr. Edhem, "*Hoca Ahmed Yesevî*", Türk Yurtları, c. 2, sayı : 6, s. 10-14.
- Demirci, Doç. Dr. Mehmet, "*Yesevî'den Yunus'a*", Diyanet Aylık Dergi, sayı : 33 (Eylül 1993), s. 29-31.
- Gündüz, Doç. Dr. İrfan, "*Ahmed-i Yesevî'nin Tarikat ve İrşad Anlayışı*", İlim ve Sanat, sayı : 35-36 (Temmuz 1993), s.69.
- Hakkuloğlu, İbrahim, "*Ahmed Yesevî ve Hikmetleri*", Türk Yurtları, c. 2, sayı : 6, s. 29-37.

- Kara, Mustafa, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 2, Uludağ Yay., Bursa, 1993, s. 32-54.
- Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, D.İ.B. Yay., Ank.,1984.
- Ocak, Prof. Dr. A. Yaşar, "Anadolu Süfiliğinde Ahmed-i Yesevî ve Yesevîlik", Türk Dili, sayı : 504 (Aralık 1993), s. 581-587.
- Türer, Doç. Dr. Osman, "Orta Asya'da İslâm'ın Yerleşmesi ve Muhafazasında Tarikatların Rolü", İlim ve Sanat, sayı : 35-36 (Temmuz 1993), s. 19-27.
- Ünver, Prof. Dr. İsmail, "Yesevî'nin Anadolu'daki Etkileri Üzerine", Türk Dili, sayı : 504 (Aralık 1993), s. 598-605.
- Yesevî, Ahmed, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Hazırlayan : Prof. Dr. Kemal Eraslan, K.T. Bak. Yay., Ankara, 1983.
- Yılmaz, Doç. Dr. H. Kâmil, "Anadolu ve Balkanlar'da Yesevî İzleri", İlim ve Sanat, sayı : 35-36 (Temmuz 1993), s. 10-13.